

Peter Sherwood–Tarsoly Eszter*

A MŰLT MINT ELŐJÁTÉK? A HUNGAROLÓGIAI STÚDIUMOK HETVEN ESZTENDEJE LONDONBAN

A jelen írás a londoni egyetem magyar katedrája alapításának (1937) hetvenedik évfordulója alkalmából tekinti át a londoni magyar stúdiumok, főként a University of London-on belül működő magyar tanszékcsoport történetét. Egy rövid, az előzményeket tárgyaló bevezető után részletesebben mutatjuk be a tanszékcsoport indulásánál bábáskodó kutatók tevékenységét. Végül a legutóbbi évtized fejleményein át bemutatjuk a tanszékcsoport jelenét, az oktatói és kutatói tevékenység főbb szerkezeti sajátosságait és irányelveit.

Előzmények

A Magyarország és a magyar vonatkozású tanulmányok iránti érdeklődés nagy-britanniai előfutáraként általában Sir John Bowring *Poetry of the Magyars* című 1830-ban megjelent kötetét szokás említeni. Mi most mégsem ezt tesszük, két okból adódóan: egyrészt, mert már született átfogó tanulmány Bowring munkásságáról magyar nyelven is¹ másrészt, mert vitán felül áll a tény, hogy Bowring nem tudott magyarul. A korabeli magyar irodalmi életre és a magyar nyelvre vonatkozó eléggé alapos ismereteit magyar kapcsolatain át szerezte, amelyek között kiemelkedő szerep jutott a háromnyelvű (szlovák–német–magyar) Rummy Károly Györgynek.² Ahogy Kazinczy Ferencnek írott leveléből is kiderül,³ Rummy, egyebek között, egy magyar nyelvtannal is ellátta Bowringot: Révai Miklós *Elaboratior Gramma-*

* Peter Sherwood, University of North Carolina at Chapel Hill, Egyesült Államok;

Tarsoly Eszter, UCL, School of Slavonic and East European Studies, London, Egyesült Királyság

¹ Czigány Lóránt, *A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában 1830–1914*, Budapest 1976. 27–88; és Varannai Aurél, *John Bowring és a magyar irodalom*, Budapest, 1967.

² Rummy a Reformkor jól ismert propagandistája, eszméinek terjesztője volt külföldön. Mint sokan mások, csak tízenévesként tanult meg magyarul.

³ Kazinczy *Levelezése*, XX. 4910; vö. Varannai i. m. 33.

tica Hungarica (Pest, 1806) egy birtokunkban levő példányán Bowring nevét találjuk feljegyezve közvetlenül Rummy után. A kötetben azonban nem található utalás arra nézve, hogy Bowring használta volna a nyelvtant.

Az egyesült királyságbeli magyarságtudomány első jelentős művelőjének így Wékey Zsigmondot (1852 k.–1889) tartjuk. Wékey színes egyéniség: 'ügyvéd, pamfletíró és üzletember', Kossuth korábbi szárnysegéde, az 1848–49 utáni emigráció tagjaként érkezett az Egyesült Királyságba. Így nem meglepő, hogy 123 oldalas magyar nyelvkönyve mellett a világ különböző részein jelentek meg írásai a legkülönbélebb témakörökben, úgymint Otago természeti kincseiről és bányáiról; egy kézikönyv 'kereskedőknek, kapitalistáknak és a nagyközönségnek', továbbá 'útmutató emigrációba készülőknek'; s végül a visszaemlékezései magyar nyelven 1885-ben: *Utazásaim a föld körül*.⁴ Nyelvkönyvét, *A Grammar of the Hungarian Language, with Appropriate Exercises, a Copious Vocabulary, and Specimens of Hungarian Poetry* (London and New York 1852), mely huszonhat oldalnyi költészeti példatárat is tartalmaz, azonban 'inkább a szerző lelkesedése mitsem szakértelme' jellemzi.⁵ Figyelemre méltó, hogy előszava a *Nyelvében él a nemzet* jellegzetes reformkori aforizma egy sajátos fordításával indul: *A nation may be said to exist in its language*.⁶

A következő nyelvtan, *A Complete Practical Grammar of the Hungarian Language*, Csink János munkája. Ez is Londonban látott napvilágot 1853-ban, azonban Lipcsében nyomtatták. Csink 1850 és 1857 között tartózkodott Londonban a John Street Literary and Scientific Institution intézetvezetőjeként. Nyelvtana tudományos igényességgel íródott, s a korábinál valamivel nagyobb terjedelmű is: 319 oldal. A nyelvtanon kívül egy 159 oldalas irodalmi áttekintést is közöl, mely a Halotti Beszédőtől tárgyalja többek között Kazinczy és Kisfaludy Károly munkáját, s Kölcseytől, Berzsenyitől és Vörösmartytól is közöl verseket.

A magyar nyelvel foglalkozó korai munkák közül külön említést érdemel az első teljes angol–magyar szótár, Bizonfy Ferencé.⁷ A szerző előszava szerint az

⁴ *Az új-zélandi Nemzeti Bibliográfia* (szerk. A. G. Bagnall, Wellington NZ, 1980) a következőket sorolja fel: *Otago as it is, its gold-mines and natural resources; Handbook for Merchants, capitalists, and the general public, and guide to intending emigrants*, Melbourne: F. F. Bailliere/Sydney: A. Cubitt etc., 1862, második kiadás: 1863; egy következő kiadás az *Otago Times* tudósítójaként és a *Rambles through the Gold-fields* szerzőjeként említi; visszaemlékezései: *Utazásaim a föld körül*, 1885. Budapest. Aigner Lajos.

⁵ G. F. Cushing, 'The two earliest Hungarian grammars for English students' in: *Angol Filológiai Tanulmányok XI*, Debrecen, 1977, 73–82., 77.

⁶ Peter Sherwood, „'A nation may be said to live in its language': some socio-historical perspectives on attitudes to Hungarian" in Robert B. Pynsent (szerk.) *The Literature of Nationalism. Essays on East European Identity*, SSEES-Macmillan, London, 1996. 27–39.

⁷ Franz de Paula Bizonfy, *English – Hungarian Dictionary, First Part*, Budapest, Franklin Társulat, 1886. Az emigráció és a szótárkészítés problémáit ismerve valószínű, hogy ez lett volna az a szótár, melyről Wékey kötetének egyik számozatlan lapján előzetes hír olvasható.

1851-dik évben Londonban a fiatalabb menekült honvédtisztek részére [nyitott] hadtanoda, melynek maga is tanára volt.

A magyar vonatkozású stúdiumok intézményesülésének kezdeteiről tesz tanúbizonyságot a londoni *Philological Society* [Filológiai Társaság, a világ első nyelvtudományának szentelt társasága] folyóirata, mely már 1843-tól mutat némi érdeklődést magyar tárgyú munkák iránt.⁸ Ezeknek részletes tárgyalására itt most nem

⁸ a) Joseph von Szabó, 'On the descent of the Magyar from the Ancient Persians'. By Joseph Von Szabó, Professor of History, Lyceum, Oedenburg (t.i. Sopron), Proceedings of the Philological Society, I. 12. 1843. június 23. 127–129.

b) Thomas Watts 'On the recent history of the Hungarian language' in: *Transactions of the Philological Society*. (= *TPS*) [II]. 14. 1855. 285–310.

c) Pulszky Ferenc előadást tartott 1858–59 folyamán: Francis Pulszky (sic): *On the nature, peculiarities, and some affinities, of the Hungarian language and grammar*. *TPS* [V]. 3. 1858. 21–35. (előadás: 1858. március 18-án); *On the verbal and nominal affixes in the Hungarian language. I*. *TPS* [VI]. 13. 1859. 97–116. (előadás: 1859. január 27-én); *On the affixes of the Hungarian language*. *TPS* [VI]. 1859. 116–124. (előadás: 1859. február 10-én). Pulszky politikai tevékenységéről Thomas Kabdebo írt londoni egyetemi Masters disszertációt George Cushing vezetésével, de nyelvészeti érdeklődéséről a vele kapcsolatos irodalom általában nem ad számot.

d) A XIX. század végén az első angol egyetemi előadó Budapesten, Arthur Patterson (1853–1899; kinevezése 1884-ben) is közzétett két rövidebb beszámolót a magyar nyelvről: Arthur J. Patterson *Hungarian*. *TPS* 1874. 216–219.; *Report on recent Hungarian philology*. *TPS* 1885. 539–543. Patterson fő műve *The Magyars, Their Country and Institutions [A magyarok, országuk és intézményeik]*. 1869. Kordokumentum a Kiegyezés idejéből.

e) Kisebbs utalások a magyarra található még Richard Garnett *On the Nature and Analysis of the Verb: – Continued* (Proc. IV. 77. 1848. december 15. 15–23., passim) című munkájában, ahol említ néhány más finnugor nyelvet is. Lásd még E. de Ujfalvy: *Langues ougro-finnoises*. *TPS* 1877. 301–308.

f) Az ugor–török háborúval kapcsolatos publikációk: az egykori igen híres oxfordi nyelvész, Max Müller 1853–54-es felvetése egy turáni nyelvcsalád létezéséről pozitív visszhangra talált az Orientalisták Második Nemzetközi Kongresszusán, melyet Londonban rendeztek 1874-ben. Itt hangzott el Hunfalvy Pál előadása: *On the Study of the Turanian Languages* 64–97., de alig tíz évvel később a *Journal of the Royal Asiatic Society* hasábjain korszerűbben már *Notes on the Turco-Tatar and Finn-Ugric Controversy* (2nd Series, 18. 1886. 465–467) témaköréből adott elő. Theodore Duka (1825–1908), a trópusi betegségek londoni szakértője és orientalista szerző tollából először megjelent *The Life and Writings of Alexander Csoma de Körös* (1885), majd ugyanő részletes tanulmányt tett közzé: *The Ugor Branch of the Ural-Altai Family of Languages* (JRAS 2nd Series. 21. 1889. 583–647) térképekkel, és három évvel később megemlékezést írt Hunfalvy halálára (JRAS 2nd series. 24. 1892. 149–157). Ezzel szemben még ma is találkozunk a magyart 'urál-altáji' nyelvnek tartó nézetekkel, melyek elsősorban Vámbéry Ármint hatásának köszönhetőek, aki nagy népszerűségnek örvendett viktoriánus körökben, s aki több brit miniszterelnök tanácsadója volt ekkor közép-ázsiai ügyeket illetően. Főként türkológiai munkásságáról nevezetes – e tárgyban angol nyelven megjelent írása: *The Turkish Race* (JRAS 2nd series. 19. 1887. 330).

térhetünk ki, a lábjegyzetben viszont közöljük a fontosabb munkák jegyzékét és a pontos hivatkozást is.

Meg kell említenünk viszont a harmadik nyelvtant, Ignatius Singer munkáját: *A Simplified grammar of the Hungarian Language* című művet. Az 1882-ben megjelent kötetben azzal az érdekes észrevétellel találkozik az olvasó, hogy 'az angol nyelvtanuló számára a magyar nyelv mindeddig csak a német közvetítéssel volt hozzáférhető' – egy megjegyzés, mely politikai viszonylatban is sokáig jellemezte az angol közéleti gondolkodást. Charles és Ilona Ginever munkásságának részletes ismertetésére megint csak nem térünk ki itt, hiszen erről és 1909-ben megjelent, a tudományos igényességet nélkülöző kötetükről⁹ már született magyar nyelvű összefoglaló e folyóirat oldalain.

A SSEES-ben működő magyar tanszékcsoport története

Az előzmények vázlatos és korántsem kimerítő ismertetése után most rátérünk a jelen írás fő tárgyának, az immár 71. tanévét megkezdett egyetemi tanszék történetének, azaz az intézményi keretek között művelt londoni magyar stúdiumoknak az áttekintésére.

A londoni School of Slavonic Studies [Szláv Tanulmányok Intézete] 1915-ben jött létre a King's College egy intézeteként, ahol az orosz nyelvet már 1889-től tanították. Az alapító atyák között meg kell említenünk R. W. Seton Watson, Sir Bernard Pares, Meyendorff báró és Dmitri Mirsky herceg nevét. A leendő csehszlovák köztársaság első elnöke, akkor még az Intézet tanára, T. G. Masaryk 1915. október 15-én tartotta az intézetet megnyitó előadását, négy nappal azután, hogy Bulgária, Németországhoz csatlakozva, bejelentette részvételét az első világháborúban. A nem szláv nyelvek közül a román oktatása kezdődött el először, 1919-ben, majd az 1925-ös esztendőre már három tanári állás létesült román állami támogatással. Az Intézet a *kelet-európai* jelzót a harmincas évek elejétől (1932) vette fel a nevébe, és innentől School of Slavonic and East European Studies néven, a University of London független intézeteként folytatta működését a 90-es évek végéig, az UCL-be történő beolvasztásáig.

A magyar tárgyú stúdiumok első említése az Intézet történetében az 1920-as évekhez kötődik, ugyanis a cambridge-i Professor N.B. Jopson ekkor kezdett a magyar történeti nyelvészet tanulmányozásával foglalkozni. A professzor említi, hogy egy hallgató, E.G. Maddocks már ekkor érdeklődött a magyar iránt, de mivel úgy ítélte, hogy túl korai lenne az ilyen irányú tanulmányok bevezetése, inkább a szerb-horvátot javasolta neki, amelyből a hallgató jeles diplomát szerzett.

⁹ Charles Arthur Ginever, Ilona Ginever, *Hungarian Grammar*, London, 1909. Ismerteti: Tvergyák Klaudia Klára, A Ginever házaspár magyar nyelvkönyve és hungarológiai munkássága. THL, 2007/1–2. 76–83.

Így a magyar stúdiók nyitánya Szenczi Miklós 1937-es előadásához kötődik, melyet június 2-án a King's College-ban tartott *Kelet és nyugat a magyar irodalomban* címmel. Az előadás a SEER¹⁰ hasábjain látott napvilágot, ahol egy lábjegyzet azt is megemlíti, hogy az előadás a »University of London magyarságtudományi katedrájának felavatására íródott«. ¹¹ Szenczi (1904–1977), aki az aberdeen-i egyetemen tanított a húszas évek végén, 1937 októberében kapta meg hivatalos kinevezését: a magyar kormány 350 könyvet, és évi 350 fontot ajánlott fel, eredetileg csak négy évre, egy magyar nyelvi és irodalmi katedra alapítására. Az avatóbeszéd bizakodó hangvétellű volt és a következő gondolattal zárult:

„[A magyar irodalom] ereje a parasztság hagyományos, keletijellegű és a parasztságot uraló réteg nyugatijellegű kultúrája közötti feszültségből ered. [...] E kettőség egyensúlya már megmutatkozott néhány ritka pillanatban, úgy mint Pázmány, Csokonai és Ady munkásságában. [...] A másik áramlat kevésbé világos [...]. A háborút (ti. az első világháborút – a szerzők) követő években egy valamennyi dunai népet többé-kevésbé magában foglaló közép-európai szellemiség/mentalitás körvonalai kezdtek el kikristályosodni. [E két tendencia] a magyar faj számára egy újfajta küldetés lehetőségével kecsegtet [...]. E küldetés lényege, úgy tűnik, nem más, mint hogy Magyarország az új, közép-európai együttműködés kialakításában központi szerepet vállaljon.”

Mint tudjuk, azoknak a nem is keveseknek, akik Magyarország határain belül és kívül magukévá tették e bizakodó nyelvhasználatot és, oszttva Szenczi nézeteit reménykedtek egy Duna-menti szövetség létrejöttében, hamarosan csalódnuk kellett.

Szenczi egy másik, 1939-ben a SEER-ben megjelent fontos cikke a *Nagy-Britannia és a magyar szabadságbarc*,¹² mely egy történeti és tudományos elmélkedés azokról az időkről, mikor a szülőhazája és – átmenetileg – választott hazája közötti kapcsolatok ígéretesebbek voltak, mint ebben a kényes esztendőben. A magyar állam azonban a háború idején sem vonta meg támogatását a londoni katedrától: az utolsó pénzáttalás (a svéd követségen át) 1945-ben történt, annak ellenére, hogy Magyarország már 1941-ben belépett a háborúba Németország oldalán.

Végül szintén a SEER-ben jelent meg, 1946-ban, Szenczi egy 1945-ös előadásának szövege, *Brit hatások a magyar irodalomban*¹³ címmel. Sajnálatos módon, de talán a háborús események miatt érthetően, e cikk csak Széchenyi munkásságáig tárgyalja a témát. Szenczi katedráját ezután feltehetően a SSEES vette át, így az fennmaradt egészen 1947-ig. Ekkor Szenczit visszahívták Budapestre, ahol a budapesti egyetem Angol Tanszékén tanított egy ideig. Méltó jelölt lehetett volna a Tanszék vezetésére, ám a 'fordulat éve', a kommunista hatalomátvétel után brit kap-

¹⁰ *Slavonic and East European Review*, 1928-tól jelenik meg.

¹¹ East and West in Hungarian Literature, SEER 1937/16(46): 141–155., 141.

¹² Great Britain and the Hungarian War of Independence, SEER 1939/17(51): 556–571.

¹³ British Influences on Hungarian Literature, SEER 1946/4(63): 172–179.

csolatai teljesen ellehetetlenítették: nemcsak a tanszékvezetőségtől, de 1949-ben egyetemi előadói állásától is megfosztották, s csak 1957-ben helyezték vissza. Itt dolgozott 1974-es nyugdíjba vonulásáig. Szenczi eredetileg a korai modern angol irodalom specialistája volt: Webster, Ford, Shakespeare, Milton művéről és az angol romantikusokról publikált elsősorban, de, miután a SSEES-ben előrelátóan megragadta az alkalmat arra, hogy megtanuljon oroszul, még a nehéz időkben is jelentethetett meg írásokat olyan elfogadható témákról, mint például a Shakespeare-rel foglalkozó orosz szakirodalom.

Nehéz lenne megállapítani, hogy Szenczi nyelvoktatói tevékenysége mennyire volt kiterjedt, de tudjuk, hogy ő ismertette az amerikai R. A. Hall első, 1938-as magyar nyelvtanát a londoni *Modern Language Review* hasábjain,¹⁴ majd második, 1944-es nyelvtanát a SEER-ben.¹⁵ Utóbbiról azt írja, hogy „ez a magyar nyelv legjobb angol nyelvű nyelvtana, és az egyéb nyelvtanok közül is a legjobbakkal között a helye.” Emellett az 1944-es kiadású *Colloquial Hungarian* írásához is hozzájárult, amint a szerző, Arthur H. Whitney (korábban Szenczi diákja a SSEES-ben) elismeréséből kiderül. Ez évtizedeken át az egyetlen könnyen hozzáférhető angol nyelven íródott nyelvkönyv, javított kiadása 1950-ben látott napvilágot, és egészen 1970-ig jelentek meg utánnomásai.

A következő rövid idézet, mely George Cushing Szenczivel való levelezéséből származik, érdekes ecsetvonás lehet a magyar stúdiumok londoni alapítójának a fentiekben megrajzolt portréján. Szenczi 1966. december 16-án így ír a New York-i Shakespeare könyvtárral, a Folgerrel való levelezéséről, ahova tudományos munkatársnak hívták meg: „Az egész ügy a dialektikus bizonytalanság kellemes állapotában leledzik, mely bürokratáink hamleti határozatlanságából ered: ezidáig meghiúsult minden arra irányuló döntési kísérletük, hogy ki is kövessen majd engem kis közösségünk kormányzói posztján. Így ismét írnom kellett a Folgernek, türelmüket és újabb haladékokat kérve január végéig. Addigra azonban fentről visszautasíthatják jelentkezésemet teljes egészében. Lassacskán kialakítom magamban a stoikus fortitúdó horáci erényét.”

Miután Szenczit visszahívták Budapestre, a londoni magyar katedra megüresedett posztjára George F. Cushingot, a későbbi professzort neveztek ki, 1947-ben. Cushing azonban, rögtön a kinevezését követően az Eötvös Kollégiumba távozott, ahol 1949-es kiutasításáig működött. Ezalatt az idő alatt londoni állásában a nagyváradi születésű Iványi-Grünwald Béla (1902–1965) helyettesítette. Iványi-Grünwald az azonos nevű festő fia, aki a Nagyváradi Művésztelep egyik alapító tagja volt a tizenkilencedik században. Szekfű Gyula tanítványaként Széchenyi munkásságára specializálódott, és elkészítette a *Hitel* egy mindmáig nélkülözhetetlen kiadását, melyhez előszóként egy majdnem háromszáz oldalas tanulmányt csatolt: ebben feltárja Adam Smith-szel és Jeremy Benthammal való kapcsolódási pontjait, azt is

¹⁴ *Modern Language Review*, 35: 119–120.

¹⁵ *SEER*, 1946–47/25: 297.

kiemelve, hogyan látta a fejlett, kapitalista Angliában Széchenyi a magyar gazdaság modernizációjának modelljét. A háború előtti években Iványi-Grünwaldot a Római Magyar Intézet vezetői állására javasolták, ám a háborús események következtében e kinevezést az akkor oktatásügyi miniszter, Hóman Bálint egy olyan ösztöndíjra változtatta, mely az 1848–49-es, Angliában letelepedett emigráció tanulmányozására irányult. Így Iványi-Grünwald 1939 júniusában a szigetországba érkezett, és 1941-ben, Magyarország háborús belépését követően, menedékjogot kért. Csatlakozott Károlyi Mihály Magyar Nemzeti Tanácsához, és a BBC magyar osztályának munkatársa lett.

A SSEES-ben töltött évei alatt Iványi-Grünwald folytatta az 1848–49-es forradalommal és szabadságharcral kapcsolatos kutatásait, különös tekintettel a magyarországi eseményekre vonatkozó brit politikai reakcióra, ill. a közvélemény vizsgálatára. A B. G. Iványi név alatt a SEER-ben megjelent egyetlen cikke is 'A brit munkásosztály és az európai forradalmak (1848)',¹⁶ témáját tárgyalja, amely az első oldalon található szerkesztői lábjegyzet szerint, 'egy rövidesen megjelenő, a brit munkásosztály és az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc történetét tárgyaló könyvbe szánt előszóból való részlet'. Ez a téma szerteágazó és mélyreható áttekintése lett volna, széleskörű forrásanyagába regionális és londoni napi- és hetilapok, folyóiratok cikkei is beletartoztak volna. Ezek közül a sajtótermékek közül a szerző maga jutott jó néhányra a birtokába az antikváriumok és használt könyvekkel foglalkozó boltok polcainak megrögzött fürkészőjeként. E szenvedélye következtében vált a korai nyomtatványok kiváló értőjévé is (többek között azonosította Defoet mint egy addig névtelenként ismert értekezés szerzőjét), s az ebből származó jövedelmének jelentős részét arra fordította, hogy másik szenvedélyének, kiváló hungarica gyűjteményének az anyagát bővítsse. Az egyedülálló gyűjtemény később a SSEES könyvtárának tulajdonába került. A forradalom és szabadságharc nagy-britanniai fogadtatásával foglalkozó átfogó tanulmány helyett azonban mindössze egy 112 oldalas könyv jelent meg Iványi-Grünwald neve alatt, melynek társszerzője Alan Bell volt: *Út Potsdamhoz: a béke célok története 1939–1945*.¹⁷

Iványi-Grünwald nyelvi-nyelvészeti irányú érdeklődésének nincs nyoma, de ő is részt vett, a szemantika nemzetközileg elismert kutatója, Stephen Ullman és Marczali Póli (a történész, Henrik lánya) mellett, az állami ösztöndíjból tanuló, a szárazföldi-, légi- és vízi-haderő szolgálatában álló tanulók oktatásában a háború után. Tragikus módon, de talán nem teljesen előreláthatatlanul, egy colchesteri könyvesboltban esett össze és halt meg 63 éves korában. Munkásságáról és publikációinak listájáról Czigány Lóránt *Iványi-Grünwald Béla hungarica gyűjteménye* című 1967-es munkájában¹⁸ találhatunk további adatokat.

¹⁶ 'The Working Classes of Britain and European Revolutions 1848', *SEER*, 1947/26(66): 107–126.

¹⁷ *Route to Potsdam: the Story of the Peace Aims 1939–1945*, London, 1945.

¹⁸ L. G. Czigány, *The Béla Iványi-Grünwald Collection of Hungarica*, 1967.

Visszatérve a SSEES-beli magyar stúdiumok történetéhez, az Iványi-Grünwald alkalmazásával és a saját Eötvös Kollégiumi tevékenységével összefüggő közjáték után George Cushing (1923–1996) elfoglalta helyét a londoni magyar katedrán. Cushing máig kiadatlan doktori disszertációját 1952-ben fejezte be *Nemzeti klaszszicizmus Magyarországon* címmel, ennek egy példánya megtalálható az OSZK-ban. A SEER-ben összesen hat tanulmánya jelent meg, melyek közül az első három irodalmi érdeklődését tükrözi,¹⁹ később azonban nyelvészeti témákban is jelentek meg írásai.²⁰ Ez utóbbiak közül kiemelkedő fontosságú Hajdú Péter *Finnugor népek és nyelvek* című könyvének angol nyelvű kiadása („fordítása és átdolgozása”, ahogy a címdal említi),²¹ melyhez Cushing hozzáadott egy teljes fejezetet a magyarról és a magyarokról, melyet az eredeti magyar mű értelemszerűen nem tartalmazott. Két vogul és osztják folklórral foglalkozó írása is megjelent, melyek a téma angol nyelvű szakirodalmát a maguk korában egyedülálló és újszerű adalékokkal gazdagították. Cushing e két írást a londoni egyetem *Epic Seminar* nevű műhelyének tagjaként készítette. A szeminárium az ötvenes és hatvanas években a School of Oriental and African Studies-ban működött Arthur Hatto professzor irányítása alatt. Hogy Cushing finnugor tárgyú vizsgálódásainak a londoni tudós körökre kifejtett hatásáról fogalmat alkothassunk, mindenképpen meg kell említenünk, hogy Hatto figyelmét olyannyira felkeltette a Cushing tolmácsolásában olvasható osztják epika, hogy kiváló elemzést készített a német fordításban is elérhető szövegről. Ez éppen most van szerkesztés alatt a budapesti Nyelvtudományi Intézetben.

Cushing kitartóan érdeklődött olyan magyar vonatkozású, főleg a XVIII. századot érintő témák iránt, melyekkel a magyarországi irodalmárok hagyományosan keveset foglalkoztak. Ez volt a SEER-ben megjelent ötödik cikkének is a témája: *Könyvek és olvasóik a XVIII. századi Magyarországon*.²² Cushing egyik érdeme, hogy kiváló érzéssel dekonstruálta a magyar nyelvű írások ’nemzeti kincsekkel’ kérkedő nemzetieskedő dagályosságát, mint például a rá jellemzően csintalankodó hangvételő, hatodik SEER-ben megjelent cikkében: *A fesztelen Petőfi-ről*²³ Végül nem szabad elfeledkeznünk Cushing rövid, szellemes, és irigylésre méltóan széleskörű tudományos jártasságról tanúskodó írásairól és ismertetéseiről, amelyeket főként a SEER hasábjain tett közzé.

¹⁹ József Bajza [Bajza Józsefről], *SEER* 1958/37(88): 99–112; The Birth of a National Literature in Hungary [A nemzeti irodalom születéséről Magyarországon], *SEER*, 1960/38(91): 459–476; Problems of Hungarian Literary Criticism [A magyar irodalomkritika problémái], 1962/40(95): 341–356.

²⁰ Például a Philological Society előtt tartott előadás szövege: The desiderative in Hungarian, *SEER*, 1953/42(98): 136–143.

²¹ *The Finno-Ugrian Peoples and Languages*. 1975.

²² Books and Readers in 18th century Hungary, *SEER*, 1969/47(108): 57–78.

²³ The Irreverence of Petőfi, *SEER*, 1979/52(127): 159–181. Ez utóbbi Cushing más írásai együtt megtalálható a Czigány Lóránt válogatásában és szerkesztésében megjelent gyűjteményes kötetben: *The Passionate Outsider. George F. Cushing, Studies on Hungarian Literature*. Budapest. 2000.

Mindezen érdemei mellett azonban Cushing munkásságát leginkább magyarról angolra való fordításai teszik emlékezetessé. Ezek közül talán a legfontosabbak: Illyés Gyula *Puszták népe* (*People of the Puszta* 1967), ami kötelező olvasmány lett némely ausztráliai és új-zélandi egyetemen; Illyés Petőfi-életrajza (1973); Móricz novelláinak gyűjteménye (*Seven Pennies* 1988); Gárdonyi *Egri Csillagok* (*Eclipse of the Crescent Moon* 1991); és *Kaffka Margit Színek és évek* (*Colours and Years*), mely Cushing halála után jelent meg 1999-ben. Saját és mások fordításaihoz nagylelkűen és gyakran járult hozzá friss, felvilágosító esszékkel, melyek az irodalmi mű magyar háttérének áttekintését adták, így is közelebb hozván a magyar kultúrát az angol ajkú olvasóközönséghez.²⁴ Részben Cushing régi vágású szerénységéből adódóan munkájának egy részéről nincsenek hivatalos bibliográfiai adatok. Az *Old Hungarian Literary Reader, 11th to 18th Centuries* [*Régi Magyar Irodalmi Olvasókönyv a XI-től a XVII. századig*] címlapja nem mutatja, hogy a szöveggyűjtemény majdnem egész terjedelmében George Cushing fordítása, a lírai és latin szövegeket is beleértve, ahogy arra sem találunk hivatkozást, hogy a skót 'Makar', poeta laureatusi címmel kitüntetett költő, Edwin Morgan József Attila-fordításai Cushing nyersfordításai alapján készültek, vagy hogy Tom Stoppard 1984-es, *Rough Crossing* címet viselő, Molnár Ferenc *Játék a kastélyban* adaptációjának szintén egy Cushing-fordítás az alapja. Kézikönyvekhez, szótárakhoz is olyan mértékben járult hozzá, hogy mindmáig nem sikerült ennek bibliográfiai adatait összegyűjteni, ahogy vallási (metodista lévén elsősorban protestáns) tárgyú érdeklődését tükröző írásainak számbavétele is várat még magára.

Cushing munkásságának megítélésekor figyelembe kell vennünk, hogy pályája a hidegháború leghűvösebb esztendeiben vette kezdetét (mikor George Bolsovert a moszkvai Brit Nagykövetségről hívták meg a SSEES igazgatójának, hogy a SSEES-től teljes mértékben elhárítsák a 'vörös veszedelmet'), így ekkor az elővigyázatosság útját járva, a magyarországi magyar értelmiséghez hasonlóan, finoman és tapintatos távolságtartással, mintegy moderátorként reagált a politikai közhangulatra. Ennek ékes példája Cushing *Hungarian Prose and Verse* [*Magyar vers és próza*] című, máig sokat használt 1954-es válogatása, mely két évvel később jelent meg – tegyük hozzá, egy olyan időszakban, mikor a megfelelő anyagok és kiadványok még Magyarországon is látványosan elérhetetlenek voltak, s melyet még 1973-ban is méltónak ítélték az újrakiadásra. E gyűjtemény közölt írásokat olyan szerzőktől is (pl. Herczeg Ferentől), akik politikai okok miatt nem tartoztak bele a korabeli irodalmi kánonba, s emellett, nem kevés iróniával, tartalmazta Karinthy Frigyes határozott hangvételű, kíméletlen paródiáját is a marxizmusról és leninizmusról. Cushing egyik talán legjobb írása, mely a magyar irodalmat érintő lankadatlan cenzori tevékenységgel foglalkozik (*Literature without restraints*) [Irodalom korlátok

²⁴ Ilyen esszéket írt, egyebek között, George Szirtes 1988-as *Az ember tragédiája* fordításához (*The Tragedy of Man*) és Móricz *Rokonok* 1997-es Bernard Adams által készített fordításához (*Relations*).

nélkül] 1990-ben íródott), tudomásunk szerint máig kiadatlan, és Czigány válogatott bibliográfiája sem említi.

George Cushing volt a magyar stúdiumok első professzora a Londoni Egyetemen, s a SSEES megbízott igazgatója 1979-től 1980-ig.²⁵ A nyugdíjba vonulását követő évben, 1987-ben Daniel Abondolot nevezték ki utódjául, aki az uráli összehasonlító nyelvészetén kívül a magyar irodalom kutatásával is foglalkozik újszerű, kulturális, nyelvészeti és antropológiai megközelítésben, s aki máig a magyar irodalom és egyéb, elsősorban nyelvészeti témájú tárgyak oktatója a SSEES-en, illetve a UCL-en. 1987-ben azonban a magyar elsődiplomás képzés a SSEES-en már néhány évtizedes múltra tekintett vissza: a magyar szakos Bachelor képzés az 1960-as évek elején indult útjára. Húszt különféle diákot vettek fel erre a szakra 1967-ben, s Michael Branch-ot kinevezték Cushing mellé tanársegédnek magyar és finnugor tanulmányokból azért, hogy Cushing professzort mentesítse a nyelvoktatói tevékenység alól. Michael Branchtól a jelen írás egyik szerzője, Peter Sherwood vette át a nyelv- és nyelvészetoktatói posztot, mikor előbbit finn szakos egyetemi oktatóvá léptették elő 1972-ben. Sherwood, a különféle nyelvi-nyelvészeti tárgyú tanfolyamok mellett egyéb kulturális kurzusokat is oktatott az Intézet munkatársaként, beleértve a régi magyar irodalmat, a magyar történeti nyelvészetet és a vogul és osztják szemináriumot. Oktatói munkája során egy olyan új módszertan kidolgozásával foglalkozik, mely biztosítja egy kimondottan az angol anyanyelvű tanulók számára készült magyar mint idegen nyelvi tananyag tantárgypedagógiai kereteit.²⁶

A nem elsősorban filológiai tárgyú magyar stúdiumokat illetően Iványi-Grünwald tevékenységén túl a következőket kell megemlíteni. Eredetileg Cushingnak is része volt *A föld-kérdés Kelet-Európában* című kurzus előkészítésében és tanításában. A tantárgy oktatása során előadott anyagok közül néhány megjelent a Doreen Warriner által szerkesztett 1965-ös, *Contrasts in Emerging Societies: Readings in the Social and Economic History of South-East Europe in the 19th century* című kötetben. Péter Lászlónak az új, magyar történelemmel foglalkozó kutatói és oktatói állásra történt 1963-as tanári kinevezését követően azonban a történeti tárgyú órák oktatása elvált a filológiai képzéstől, és átkerült Péter hatáskörébe. A jelen írásnak szomorú aktualitást kölcsönöz, hogy Péter professzor, aki nyugdíjba vonulása után is rendkívül aktív szervezője és művelője volt a magyar vonatkozású, elsősorban történeti tárgyú SSEES-beli tudományos tevékenységnek, és aki a Magyar Tanszékcsoport megalakulásának hetven éves évfordulója alkalmából szervezett konferencián még üléselnökként velünk volt, 2008 júniusának elején meghalt.²⁷

²⁵ 1996-ban bekövetkezett halála után a következő két megemlékezés jelent meg: Peter Unwintől [aláírás nélkül], a *Times* 1996 április 16-i számában és Péter Lászlótól, az *Independent* 1996. április 29-ei számában.

²⁶ Sherwood *Concise Introduction to Hungarian* (University of London, SSEES, 1996) című kötete Whitney már említett 1950-es *Colloquial Hungarian*-je és a Budapesten kiadott, az 1950-es évek végén németből fordított *Learn Hungarian* után az első angol nyelveknek szánt nyelvtani összefoglaló és gyakorlatsor volt.

A magyar vonatkozású történeti stúdiumok oktatása és kutatása napjainkban Péter László egyik tanítványának és későbbi munkatársának, Martyn Rady közép-európai történelemmel foglalkozó professzornak az irányításával folyik, aki 1990-ben kapta meg kinevezését.

Az utóbbi évtizedek és a magyar stúdiumok képzési struktúrája

Az alapító atyák tevékenységének részletes áttekintése után a jelenről és a jövőről kell röviden szót ejtenünk. A Cushing nevével fémjelezhető időszakot követő évek-ből a már említettek mellett még ki kell emelnünk George Schöpflin nevét: Schöpflin Aladár unokája, a politikatudomány és kortárs tudományok professzora, SSEES-ből való 2004-es távozása után Magyarország egyik képviselője az Európa Parlamentben. A közelmúlt történetéhez tartozik Peter Sherwood távozása a magyar nyelvi és nyelvészeti oktatói katedráról: jelenleg a magyar stúdiumok László Birinyi kiváló professzora a University of North Carolina at Chapel Hill-en (Egyesült Államok), s tőle e cikk másik szerzője, Tarsoly Eszter vette át korábbi SSEES-beli posztját 2007 őszén.

A SSEES-ben a Magyarországot és a magyar nyelvterületet érintő politikai, társadalmi és történelmi, kulturális és nyelvi kérdéseket illetően folynak kutatások, s erre épül a felsőoktatási képzés, amelynek keretében nemcsak a politológia, társadalomtudomány, történelem és közgazdaságtan szakokon végeznek magyarul is tudó diákok, de – az Egyesült Királyságban egyedülállóan – magyar nyelv és irodalom szakos bölcsészdiplomát is szerezhetnek a hallgatók, egy rendkívül intenzív filológiai képzést követően. A magyar szakos elsődiplomás Bachelor (BA) képzés jelenleg négy évfolyamon zajlik: az első év a magyar nyelvi alapismeretek (ti. a teljes magyar inflexiók morfológia) tanítása, és bevezetés a magyar irodalomba (mely magába foglalja, egyebek között, a *János Vitéz* eredetiben való olvasását). Minderre heti öt nyelvóra és egy két órás irodalmi szeminárium áll rendelkezésre. A második év nyelvi képzése a szóképzés és szintaxis oktatására, és a fordítástechnikai alapismeretek elsajátítására épül, heti négy órában, míg a hallgatók továbbra is heti két órában tanulmányozzák a magyar irodalmat. A magyar főszakos képzés harmadik évét a hallgatók Magyarországon töltik, helyi magyar nyelvoktatásban vesznek részt és választásuk szerinti tantárgyakat hallgatnak, lehetőleg magyar nyelven. A negyedéves képzés ennek az évnek a tapasztalataira is építve bevezeti a hallgatókat a magyar stílus és nyelvjárások, nyelvváltozatok alapvető jelenségeinek ismeretébe, míg magas fokú fordítói tréninget biztosít a nyelvi és irodalmi órák során is.

A Bachelor képzéssel szemben posztgraduális szinten nem lehet magyar főszakos végzettséget szerezni, de a tutor rendszernek köszönhetően a Mester fokozatú vizsgára (MA) készülő hallgatók egyéni szemináriumokat hallgathatnak magyar történelemből, nyelvészetből és irodalomból. Emellett létezik egy magyar szakszö-

²⁷ A londoni *Times* Professor Martyn Rady tollából közölt egy megemlékezést 2008. augusztus 4-én.

veg-olvasási tanfolyam, mely egy speciálisan erre a célra kidolgozott tanmenet keretében mintegy nyolcvan óra alatt segít a teljesen kezdő hallgatóknak megtanulni, hogyan foglaljanak össze, fordítsanak angolra és olvassanak közepes nehézségű magyar sajtónyelvi, tudományos és ismeretterjesztő, esetleg irodalmi, politikai szövegeket. A kurzus óriási előnye, hogy a magyar nyelvű szakirodalmat és egyéb írott forrásokat hozzáférhetővé teszi olyan kutatók és szakemberek számára is, akik egyébként nem foglalkozhatnának magyar vonatkozású témával a nyelvismeret hiánya miatt.

A SSEES magyar doktori iskola legfontosabb eredményei a következők. Az első magyar tárgyú doktori disszertáció a SSEES-ben George Cushing már említett 1952-es munkája. Czigány Lóránt, a legátfogóbb angol nyelvű magyar irodalomtörténet szerzője, Cushing irányításával készítette el disszertációját a magyar irodalom angliai fogadtatásáról (*The Perception of Hungarian Literature in the Victorian Period*. Magyar nyelven is megjelent, l. az első lábjegyzetet). Czigány és Péter professzor az 1956-ot követő emigrációs hullám tagjaként érkeztek az Egyesült Királyságba. A következő magyar témájú doktori dolgozat, mely az 1980-as évek derekán született, a XIX. századi magyar irodalom nagy horderejű átértékelése Richard Aczeltől. Ez is megjelent, angol nyelven, a budapesti Nemzetközi Hungarológiai Központ kiadásában: *National Character and European Identity in Hungarian Literature 1772–1848*, Budapest, 1996. 2003 óta három további doktori disszertáció íródott magyar vonatkozású témából: Gwenyth Jones Budapest, a fejlődő nagyváros reprezentációját vizsgálja az 1873–1939-es időszak magyar irodalmában; Andrea Denby Babits regényeiről ír, Judith Monori pedig a groteszk és az abszurd összevető vizsgálatával foglalkozik Daniil Kharms és Örkény István műveiben. Jelenleg két további disszertáció van előkészületben: Robert Gray Martyn Rady professzori irányításával a XIX. századi földreformok történetét, Tarsoly Eszter pedig a magyar nyelvi attitűdök alakulását vizsgálja, témavezetője: Dr. Daniel Abondolo.

1963-tól a kilencvenes évek elejéig létezett egy magyar nyelvi lektorátus a SSEES-en, az itt munkálkodó egyes lektorok pályájának alakulása egy külön összefoglaló tárgyát kellene, hogy képezze. A magyar szakon (Bachelor és Masters szinten) működött vizsgáztatók, opponensek névsora olyan személyiségeket foglal magában, mint az általános nyelvészeti szemantika nemzetközileg elismert megalapítója, Stephen Ullmann, az irodalmár D. Mervyn Jones, az Oxfordi Egyetem történész 'Regius Professor'-a, Robert J.W. Evans, valamint Kati Evans, az oxfordi Bodleian Library könyvtárosa, és Robin Baker, aki korábban a SSEES orosz–magyar szakos diákja volt, s először a British Council magyarországi vezetője majd általános igazgatóhelyettese lett, jelenleg a University of Chichester rektora. Az azóta híressé vált magyar szakos diákok története megint csak külön írást érdemelne. A SSEES könyvtára körülbelül tizennyolc-húszezer magyar vonatkozású kiadvánnyal rendelkezik, így a British Library-ben fellelhető anyaggal együtt London ad otthont Európa legnagyobb magyar könyvgyűjteményének Magyarországon kívül. Visszatérve a SSEES-hez, a több tudományágat felölelő, hét évtizedes múlttra visszatekintő kutatómunkának és posztgraduális képzésnek köszönhetően az elmúlt öt év alatt négy gyűjteményes kötet látott napvilágot az Intézet dolgozóinak szerkesz-

tésében. A UCL SSEES magyar tanszékcsoportja indította útjára a 'Pénteki Kör' heti vitakört és az ehhez csatlakozó obi-ugor szemináriumot²⁸. Az elmúlt hat évben a UCL SSEES öt magyar témájú nemzetközi konferenciát szervezett és látott vendéggül (s egy hatodikat a Cambridge-i Egyetemmel közösen tartott)²⁹. Ezek közül az utolsó, a tavaly őszi, akárcsak ez az írás, a londoni magyar katedra alapításának hetvenedik évfordulójáról emlékezett meg, 'Magyar stúdiók Londonban: múlt jelen és jövő' címmel.

Azok a nem is kevesek, akik magyar vonatkozású témával, kérdésekkel foglalkoznak ma Londonban, az Intézet keretein kívül és belül, arra törekszenek, hogy a hallgatók érdeklődésének és az új elvárásoknak megfelelően folyamatosan frissítsék a képzés, a kutatás és az ismeretterjesztő tevékenység módszertani kereteit, hogy a következő, nyolcvanadik évforduló alkalmával is kérdőjel helyett kijelentő módban zárulhasson a megemlékező konferencia címe.

²⁸ A szeminárium holnapja, Gwen Jones szerkesztésében, a következő címen tekinthető meg: www.fridaycircle.com.

²⁹ *Kossuth Lajos sent word* (2002 márciusában; az előadások e címmel kiadva 2003-ban, László Péter, Martyn Rady és Peter Sherwood szerkesztésében); *British-Hungarian Relations since 1848* (2004 áprilisában, a konferencia kötet ugyancsak 2004-ben, László Péter és Martyn Rady szerkesztésében); *Attila József Conference* (2005. november); *Conference on the occasion of the 50th anniversary of the 1956 revolution* (2006. szeptember, az előadások 2008-ban láttak napvilágot, László Péter és Martyn Rady szerkesztésében); *Hungarian Studies in the United Kingdom: Past, Present, and Future* (2007. szeptember).